

Statens fastighetsverk
Box 2263
103 16 STOCKHOLM

Beslut

Datum 2021-04-27
Dnr RAÄ-2021-649

Ändring av skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Hjälmskults kungsgård, Hjälmskult 1:2, Helsingborgs kommun, Skåne län

Riksantikvarieämbetet beslutar med stöd av 6 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen att skyddsbestämmelser enligt bilaga 1 ska gälla för Hjälmskults kungsgård.

Redogörelse för ärendet

Enligt beslut av regeringen 2021-01-28 har byggnadsminnet utökats till den omfattning som framgår av bifogade handlingar.

Riksantikvarieämbetet upprättade ett förslag till ändring av skyddsbestämmelserna som 2021-02-17 remitterades till den förvaltande myndigheten Statens fastighetsverk som tillstyrker förslaget. De synpunkter som framförts har beaktats och inarbetats i föreliggande förslag.

Beslut i detta ärende har fattats av avdelningschefen Marja-Leena Pilvesmaa efter föredragning av handläggaren Jan Karlsson. Även enhetschefen Solveig McKenzie har varit med om den slutliga handläggningen.

Beslutet har signerats elektroniskt och saknar därför namnunderskrift.

Riksantikvarieämbetet

Box 1114
621 22 Visby
Tel 08-5191 8000
E-post registrator@raa.se
Hemsida www.raa.se
Org.nr 202100-1090

Bilaga:

Skyddsbestämmelser

Kopia till:

Länsstyrelsen i Skåne län
Regionmuseet
Helsingborgs kommun
RAÄ/Bebyggelseregistret

Skyddsbestämmelser för det utökade statliga byggnadsminnet Hjälmskults kungsgård, Hjälmskult 1:2, Helsingborgs kommun, Skåne län

Byggnadsminnet omfattar hela fastigheten Hjälmskult 1:2 enligt bilaga 1. Området för byggnadsminnet består av två delar avseende skydds nivå: området utanför gårdsbebyggelse och området vid gårdsbebyggelse.

Inom området utanför gårdsbebyggelsen enligt bilaga 1 omfattas följande av skydd: byggnader, åkrar, ängar, hagmarker, skogar, anlagda vägar, stigar och dammar.

Inom området för gårdsbebyggelsen enligt bilaga 2 omfattas följande av skydd: byggnader, vägar, stigar, stenmurar, terrasser, dammar, alléer samt andra medvetet planterade träd, buskar och häckar.

Följande byggnader omfattas av skyddsbestämmelserna:

Kategori A (exteriör, stomme, planlösning och fast inredning)

M607201 Mangårdsbyggnad, uppförd 1743

M607203 Stenbockens hus, troligen från 1740-talet

M607212 Källarbod av sten ”Mältan”, troligen uppförd i början av 1700-tal

M607215 Vita bostadshuset uthus, uppfört under 1800-talets senare del

M607216 Röda bostadshuset, uppfört under 1800-talets senare del

Kategori B (exteriör, stomme och planlösning)

M607204 F.d. Mejeri, uppfört 1862

M607205 Magasinsbyggnad, sammanbyggd och troligen samtida med mejeriet

M607208 Vagnslider, troligen från tidigt 1900-tal

M607210 Ladugård och loge, uppförd 1905, ombyggd 1956

Kategori C (exteriör)

M607209 Svinhus, uppfört 1957

213 Anhus, uppfört kring sekelskiftet år 1900

M607214 Vita bostadshuset, uppfört kring sekelskiftet år 1900

Kategori D (övriga byggnader)

M607202 Köksbyggnad med förbindelsegång, uppförd 1960

M607206 Garage, uppfört 1960

Följande skyddsbestämmelser ska gälla för byggnadsminnet:

1. Byggnadsminnet i sin helhet ska vårdas och underhållas så att det kulturhistoriska värdet inte minskar. Det innebär att ett aktivt jord- och skogsbruk bibehålls inom byggnadsminnet i den mån eventuella föreskrifter för naturreservat eller motsvarande inte föreskriver annat. Förhållandet mellan jordbruksmark och skog bibehålls i möjligaste mån och får en hållbar utveckling, så att spåren efter historisk markanvändning och äldre bebyggelse bevaras och tydliggörs. Högväxande fleråriga

grödor eller andra odlingar, till exempel salix eller skog, får inte planteras på jordbruksmark.

2. Området som hör till gårdsbebyggelsen ska vårdas och underhållas på ett sådant sätt att dess utseende och karaktär bevaras. Området får inte ytterligare bebyggas eller på annat sätt förändras. Inom området får inte vidtas sådana åtgärder med mark och vegetation som minskar områdets kulturhistoriska värden. Områdets topografi, vegetativa struktur, vägar, vegetation såsom alléer, trädrader, trädgrupper, enstaka större träd, planterade buskar, häckar och stenmurar får inte ändras.
3. Byggnaderna ska vårdas och underhållas på ett sådant sätt att deras utseende och karaktär bevaras. Vård och underhåll ska utföras med material och metoder som är anpassade till byggnadernas egenart.
4. Byggnader i kategori A, B och C får inte rivas, vare sig i sin helhet eller i delar, flyttas, byggas om, byggas till eller på annat sätt förändras till sin exteriör.
5. I byggnader av kategori A och B får inte stomme som är tillkommen före 1950 rivas, byggas om, ersättas med andra material eller göras ingrepp i. Undantag från förbud mot ingrepp i stomme gäller håltagning upp till 30 mm i diameter, förutsatt att detta inte sker på kulturhistoriskt värdefulla ytskikt eller underliggande ytskikt. Ingreppen får inte göras bredvid varandra. Planlösning som är tillkommen före 1950 får inte heller ändras.
6. I byggnader av kategori A får inte fast inredning tillkommen före 1950 ändras eller göras ingrepp i. Invändiga ytskikt får inte tas bort, övermålas, övertäckas eller på annat sätt förändras. Även invändigt underhåll ska utföras med material och metoder som är anpassade till byggnadernas egenart och med sådan varsamhet att det kulturhistoriska värdet inte minskar.
7. Byggnader i kategori D får inte exteriört ändras så att byggnadsminnets karaktär påverkas negativt

Om det finns särskilda skäl får, enligt 7 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen, byggnadsminnet ändras i strid mot skyddsbestämmelserna. Ansökan om tillstånd till sådan ändring lämnas på en särskild blankett till Riksantikvarieämbetet.

Begreppsförklaringar

Med *mark* avses den jord som omger byggnaderna med eller utan beläggning och anlagd växtlighet.

Med *jordbruksmark* avses åker, äng och hagmark.

Med *vegetation* avses trädrader, trädgrupper, enstaka större träd, planterade buskar, häckar, gräsmattor och perenner.

Med *trädgrupper* avses medvetet anlagda grupper av träd av samma art.

Med *vegetativ struktur* avses växtlighetens uppbyggnad, sammansättning och disposition.

Med *vård av vegetation* avses sedvanliga vårdåtgärder såsom hamling, kronreducering och beskärning av träd och skötsel annan växtlighet. Dessa åtgärder omfattas inte av tillståndsplikt.

Med *topografi* avses terrängens fysiska form med höjdskillnader.

Med *vård och underhåll av byggnader* avses åtgärder för skötsel som behövs för att vidmakthålla en byggnads tekniska egenskaper och utseende. Underhåll avser både arbeten som måste göras vid upprepade tillfällen och speciella åtgärder som ska hålla byggnaden i gott tekniskt skick. Till underhåll räknas inte åtgärder som tillför en byggnad nya egenskaper, till exempel en ny kulör. Exempel på underhållsåtgärder är: ommålning, putslagning, lagning av tak och utbyte av skadade delar, dock inte omläggning av hela takytor eller omputsning av hela byggnaden.

Med *material och metoder som är anpassade till byggnadernas egenart* avses material och metoder som ursprungligen användes när en byggnad eller byggnadsdel uppfördes. I de delar av byggnadsminnet där kulturhistoriskt relevanta material fortfarande används får dessa inte ersättas med andra material. Med metoder avses bland annat bearbetning av trä och applicering av puts och färg.

Med *stomme* avses byggnadens konstruktiva/bärande delar såsom bjälklag, balkar, pelare, valv, takstolar, bärande ytterväggar och bärande innerväggar, murar, murstockar och grundkonstruktioner. Till stomme räknas inte de yttskikt som finns på bärande konstruktioner, till exempel putslager, färgskikt och golvmaterial.

Med *planlösning* avses det sätt rummen eller utrymmen i en byggnad är fördelade och belägna i förhållande till varandra. Med *förändring* avses till exempel rivning av väggar, trappor, upptagning eller igensättning av dörröppningar, ändring av kommunikationsvägar, rumsformer och rumsvolymmer samt delning av rum med väggar eller bjälklag.

Med *fast inredning* avses det varmed byggnaden blivit försedd, om det är ägnat till stadigvarande bruk för byggnaden eller del av denna. Fast inredning omfattar till exempel dörrar, fönster, lister, taklister, paneler, golvbeläggning, trappor och räcken, eldstäder och kakelugnar.

Med *ytskikt* avses samtliga lager av färg, tapeter, puts och även obehandlade ytor, såväl kända som okända, dolda och synliga, interiört och exteriört.

Uppllysningar

Namn och nummer på byggnaderna utgår från Statens fastighetsverks förteckning, förutom Ankhuset som nyligen överförts och ännu inte omfattas av denna förteckning. Ankhuset har getts nummer 213.

Två samfällda fastigheter Hjälmsult s:3 och Hjälmsult s:4 ligger inom det avgränsade området för byggnadsminnet. Fastigheterna som utgörs av två vägar ingår inte i byggnadsminnet. Inte heller byggnaderna vid skjutbanan söder om gårdsbebyggelsen omfattas av skyddsbestämmelserna, då dessa byggnader är i enskild ägo, byggnaderna saknar nummer på bilaga 1. Om ändring av dessa byggnader dock innebär ändring av anslutande

mark, till exempel vid tillbyggnad, är markåtgärden tillståndspliktig enligt skyddsbestämmelserna.

Fornlämningar inom byggnadsminnet skyddas i förekommande fall enligt 2 kap. kulturmiljölagen (1988:950). Länsstyrelsen i Skåne län är tillsynsmyndighet enligt kulturmiljölagen och prövar tillstånd till ingrepp. Åtgärder, även tillfälliga, vid och i anslutning till fornlämning som ändrar byggnadsminnets karaktär är också tillståndspliktiga enligt förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen.

Det finns även två biotopskydd med beslutade skötselplaner inom fastigheten. Vid planering av åtgärder måste avvägning ske mellan dessa planer och det statliga byggnadsminnets skyddsbestämmelser så att såväl natur- som kulturmiljövärden beaktas.

Kulturhistorisk värdebeskrivning

Hjälmsults kungsgård representerar en viktig del av det statliga kulturarvet genom sin historia som kungsgård. Kungsgårdarna har haft en central roll i den svenska historien och Hjälmsult utgör därmed ett exempel på kronans jordinnehav under historien. Idag återstår endast ett mindre antal kungsgårdar i statlig ägo. Hjälmsults kungsgård belyser dessutom ett annars inte så väl beskrivet skede i Sveriges historia, den period då Skåne var danskt.

De tidiga danska kungsgårdarna, kallade kongeleivet, fungerade som försörjning av den kringresande kungen. Genom kungsgårdarna kunde kungen kontrollera de omkringliggande trakterna. I takt med att förvaltningen av kungariket utvecklades, effektiviserades produktionen av livsmedel runt om på de kungliga ladugårdsmarkerna.

Källor fastställer åldern på Hjälmsults kungsgård till dansk medeltid, troligen kring år 1100. Gården representerar således den resande kungamakten. Ett stort antal fästebönder, som hade arbetsplikt inför gården och i förlängningen kronan, var knutna till Hjälmsults kungsgård. På Hjälmsult kvarstod det så kallade hoveriet ända in till slutet av 1800-talet.

Få gårdar med en kontinuitet som kungsgårdar kan hänvisas så långt tillbaka i tiden, vilket måste ses som ett värde i sig. Mindre än hälften av de statligt ägda gårdarna har fungerat som kungsgårdar sedan tidig medeltid. Flera av dessa har dessutom växlat ägare genom åren, ofta mellan kyrkan och kronan. Endast tre av kungsgårdarna, Hjälmsult inräknat, har kontinuerligt ägts av kronan sedan tidig medeltid.

Kungsgårdarna var en central del i kronans tidiga organisation och maktutövning. När förvaltningsstrukturen utvecklades blev många kungsgårdar dessutom centrum i egna län. Länet nämns i skrift första gången 1536, men sannolikt är Hjälmsults län från tidig medeltid. Troligen upprättades länet som en del av det förvaltningssystem som fanns kring den betydelsefulla danska riksborgen i Helsingborg på 1100-talet. Från år 1570 och en tid in på 1600-talet utgör gården ett eget förvaltningscentrum under Helsingborgs län. Idag finns få kungsgårdar som utgjort förvaltningsenheter representerade bland statens ägor. Endast 4 av de 20 statligt ägda kungsgårdarna har utgjort förvaltningscentra i egna län, påfallande lite med tanke på kungsgårdarnas ursprungliga funktion.

Många kungsgårdar har även under en viss tid fungerat som löneboställen inom ramen för indelningsverket. Detta var ett led i utvecklingen av det svenska förvaltningssystem som Karl

XI genomförde under slutet av 1600-talet. Hjälms Hults kungsgård fungerade som löneboställe under indelningsverket i nära 200 år, mellan åren 1679 och 1869.

Under den här tiden formades stora delar av dagens gård. Själva huvudbyggnaden uppfördes 1734 som ett militärt boställe efter typritningar. I slutet av perioden som löneboställe hade gården antagit sin nuvarande form, avseende disponeringen av dess byggnader. Flera landskapselement kan även härledas till denna tid. Såväl trädgårdens slutliga avgränsning, som ekalléer och stengårdsgårdar anlades kring sekelskiftet mellan 1700- och 1800-talet. Således har tiden under indelningsverket i hög grad satt sin prägel på Hjälms Hults kungsgård.

Landskapet på Hjälms Hult har en stark koppling till den historiska markanvändningen. På Hjälms Hult finns avläsbara spår som speglar olika århundraden. Kungsgårdens marker rymmer flera bevarade landskapselement som förklarar jordbrukslandskapets utveckling från medeltiden till idag. Märgelgravar, diken och de stora åkrarna vittnar om det sena 1800-talets inverkan. Alléer och stenvägar kan härledas till tidigt 1800-tal eller sent 1700-tal. Kvarndammen, den gamla vägen in till gården och ägornas markindelning kan avläsas redan på den tidigast funna kartan från 1718. Hägnadernas disponering och vägen kan troligen härledas så långt tillbaka som till den ursprungliga gården.

Den ursprungliga gården låg med stor sannolikhet i ett skogslandskap. De trädbevuxna markerna innehöll traditionellt sett delvis röjda partier för odling eller bete och fyllde många funktioner. Skogen försåg bland annat gården med vinterfoder, ris till gårdsgårdar, brännved, byggnadstimmer, slöjdvirke, spannmål och hö. Under sent 1800-tal röjdes markerna på Hjälms Hult för att ge plats åt ett extensivt åkerbruk. Delar av de ursprungliga skogsmarkerna är dock bevarade. Att dessa marker är bevarade och kan spåras till det ursprungliga skogsbruket på gården, sannolikt så långt tillbaka som till tidig medeltid, är anmärkningsvärt. Kungsgårdens ägor rymmer ett omväxlande landskap som även är rikt på värdefulla naturmiljöer.

Hjälms Hults kungsgård, dess byggnader och landskap, utgör en helhet som tillsammans speglar anläggningens status och värde genom tiderna. Huvudbyggnaden, dess flyglar, ladugårdarna, Mältan och arbetarbostäderna är alla bevarade. Likaså den gamla vägen in till gården, ekhagen, Maden, kvarndammen och stora delar av de ursprungliga vångarna. Trots förändringar genom årens lopp kan man fortfarande avläsa den kompletta miljön.

Huvudbyggnaden från 1734, har en intakt rumsindelning som överensstämmer med de typritningar som gjordes för kaptens- och ryttmästarbostäder under denna tid. Trots att byggnaden senare har fått en ansenlig tillbyggnad för kök, serveringsgång och sovrum för tjänstefolk, är det ursprungliga huset fullt avläsbart. Interiören har intressanta inslag såsom djupa fönsternischer med inklädnader med speglar och fönsterluckor där några har gömda titthål så att man kan hålla uppsikt över trädgård och gårdsplan trots att fönsterluckorna är förskjutna.

Stenbockens hus är en välbevarad byggnad i skiftesverk från mitten av 1700-talet. Stugans interiör uppvisar en säregen ståndsmässighet trots det i grunden enkla utförandet med exempelvis väggarnas grova liggande och stående plank. Det norra rummets väggar är vitmålade, med en hög profilerad sockel i mörkt grå kulör. Taket är uppbyggt med en plafond med profilerade kanter vilket ger karaktär åt rummet som minner om en sal på en herrgård eller i ett slott, om än i en bondsk tappning. Rummet åt söder har intressanta, diagonalställda målade ränder på de liggande planken, vilket ger en ståndsmässig och särpräglad atmosfär.

Mejeribyggnaden med sina gråstensfasader är en välbevarad ekonomilänga. Interiören har bevarade utrymmen för hantering av mjölk och produktion av mejeriprodukter. Den välbevarade Mältan är liksom mejeribyggnaden en viktig vittnesbörd om vilken produktion och aktivitet som fanns på gårdar av detta slag. Mältan är troligen anläggningens äldsta bevarade byggnad, sannolikt från tidigt 1700-tal. Kvarndammen berättar i likhet med Mältan om den äldre gårdens beskaffenhet. Trots att själva kvarnbyggnaden idag är riven vittnar dammen om dess existens.

Arbetarlängorna som flankerar infartsvägen från byn in till huvudbyggnaden är viktiga för upplevelsen av anläggningens uppbyggnad som helhet.

Vägen och ekallén som leder upp till gården utgör en särskilt värdefull miljö. Vägen, med mycket gamla ekar utmed stenmurarna, kan troligtvis härledas till den tidigaste gården. Den gamla ekhagen beskrivs redan under 1500-talet. Trots att träden har förnygrats genom tiderna, återfinns idag en ålderdomligt disponerad hagmark med mycket gamla träd. Det är tämligen ovanligt med den typen av gamla ekhagar idag. Det får därför ses som ett särskilt värde att denna är bevarad.

Historik och kulturhistorisk beskrivning

Skåne är rikt på lämningar från förhistorisk tid, många boplatser från stenåldern återfinns i synnerhet utmed Skånes kuster. När människans främsta födokälla förändrade inriktning från fiske, jakt och insamling av växter till att börja odla och hålla boskap blev man också mer bofast. De tidiga jordbrukarna bosatte sig i ett variationsrikt landskap som innehöll flera olika typer av förutsättningar till försörjning. På Hjälmskult kungsgård har arkeologiska undersökningar visat fynd från en stenåldersboplatz.

Ändelsen i namnet Hjälmskult syftar till skog, jämför med tyskans holz – trä. Flertalet ortsnamn som slutar på kult är medeltida och avser i stor utsträckning nybyggen i skogsmarker.

Den danska befolkningen växte stadigt från vikingatiden och in på 1300-talet. I de skånska skogstrakterna, som tillhörde Danmark, röjdes flertalet marker för att ge plats åt nya odlingar. Uppskattningsvis anlades kring 2000 byar i Skåne under den här tiden. Kyrkan i det närbelägna Allerum uppfördes under slutet av 1100-talet, sannolikt är Allerums by anlagd något tidigare. Hjälmskults by bestod av kungsgården samt ytterligare ett antal ensamgårdar. Gården omnämns i skrift första gången 1422, men sannolikt är gården äldre än så, uppskattningsvis samtida med Allerum.

I början av 1100-talet fanns ännu ingen utvecklad maktorganisation i det danska kungariket. De medeltida kungsgårdarna, även kallade kongelever, fungerade som uppehälle för kungen och hans följe då de reste runt genom riket. Under 1200-talet bestod kronogodsen dels av kongelevet och dels av patrimoniet som utgjordes av kungens privata gods. Kongelevet fungerade som kronans försörjning innan införandet av fasta skatter till kronan. Det är inte fastlagt när Hjälmskult blev kongelever, men kungsgården tros vara från 1100-talet. Vid samma tid uppfördes en dansk riksborg i Helsingborg. Gissningsvis upprättades även Hjälmskults kungsgård då som en del av förvaltningssystemet.

År 1313 ersattes delar i den danska riksborgen av tornborgen Kärnan uppe på landborgen i Helsingborg. Kärnan blev en mycket viktig administrativ knutpunkt i det danska riket, inte minst för att den tillsammans med Kronborg i Helsingör kunde reglera tullen för fartyg som färdades genom Öresund. Under Kärnan lades slottslänet Helsingborg.

Vid sidan om de större slottslänen fanns mindre så kallade smålän. Hjälmsluts kungsgård utgjorde huvudgård i det danska smålän Hjälmsluts län. Det är inte fastlagt när länet bildades eller under vilka villkor, men år 1536 nämns en Jörgen Jensen (Jenssen) som innehavare av Hielmsholtz Lehn. Flera länsreformer genomfördes under de kommande åren med syfte att få ökad makt över länen och deras inkomster. Kring år 1570 infogas Hjälmsluts län, tillsammans med de övriga smålän i Kullabygden, under det större länet Helsingborg.

Hjälmsluts kungsgård fortsatte en tid in på 1600-talet att vara ett eget förvaltningsområde under Helsingborgs län. Jordeböcker från tidigt 1600-tal redovisar att 11 hemman, 1 kvarn, Hielmsholt mölle och ett par mindre åkerstycken vid tiden lydde under Hielmslute gods. År 1636 lydde 19 hela gårdar och 11 halva gårdar till Hjälmsluts kungsgård.

Åtgången på virke var mycket stor under 1500- och 1600-talet. Efterfrågan på bränsle, byggnadstimmer och virke till slöjdändamål gjorde att skogarna ofta utsattes för en hänsynslös uthuggning. På Hjälmsluts även producerades stora mängder träkol. Träkolen framställdes i kolmilor där veden sakta pyrde under ett lager ris och däröver sand, jord eller torv. På Hjälmsluts västra åkrar, i den tidigare omnämnda kohagen, har man påträffat kolbottnar, rester av kolmilor.

I de blöta områdena kring Hjälmsluts återfanns myrmalm. På Hjälmsluts kungsgård ska det ha funnits ett järnbruk och man har funnit spår av myrmalm i bearbetad form. Förutom kolbottnar har även järnslag påträffats i den gamla kohagen.

Mitten av 1600-talet präglades av stridigheter mellan Danmark och Sverige. Efter freden i Roskilde år 1658 blev Skånelandskapen en del av Sverige och Hjälmsluts kungsgård hamnade i den svenska kronans ägo. Skriftliga källor visar att Hjälmsluts hade en ny arrendator redan 1658. Arrendet fortlöpte dock endast under några år. Under kriget hade många officerare bistått kronan med lån. När kriget var slut krävdes dessa tillbaka och kronan som led brist på likvida medel löste det istället med att lämna tidigare danska kronogods som säkerhet. På så vis erhöll överste Johan Benedikt Schönleben Hjälmsluts med dess fjorton underlydande hemman år 1661.

Schönleben ägde i hög grad regeringens och den svenska kungen Karl XI:s förtroende. Trots detta beslöt kronan år 1679 att dra tillbaka Hjälmsluts kungsgård för att upplåta gården som löneboställe till majoren vid Norra Skånska Kavalleriregementet. Efter det skånska kriget mellan åren 1676 och 1679 inledde Karl XI arbetet med indelningsverket, ett administrativt system för hantering av statens in- och utgifter inom den svenska förvaltningen. Befälhavare inom militären tilldelades ett boställe samt avkastningen från detsamma som lön. Under de följande 200 åren huserade en lång rad indelningshavare på Hjälmsluts.

I november 1709 gjorde danskarna ett sista försök att återta Skåne. Under de stridigheter som följde lämnades nerbrända gårdar och byar i ett härjat landskap. Driften av Hjälmsluts kungsgård stod lamslagen och gården var tidvis obebodd. Slutligen vann svenskarna striden genom slaget i Helsingborg 1710 under ledning av fältmarskalk Magnus Stenbock (d.ä.).

Såväl byggnader som mark var i mycket dåligt skick när major och greve Fredrik Magnus Stenbock (d.y.) tillträdde på Hjälmshults kungsgård år 1734. Huvudbyggnaden var så förfallen att Stenbock såg sig tvingad att uppföra ett provisoriskt boningshus i väntan på att beslut skulle fattas avseende gårdens framtid. Under 1741 lär taket på den gamla huvudbyggnaden ha blåst av, ungefär samtidigt ska det provisoriska boningshuset ha brunnit ner. Först därefter beslöts att en ny manbyggnad skulle uppföras på platsen för den gamla bostadslängan. Då man vid tiden led brist på virke uppfördes ett grundmurat stenhus i två våningar efter Johan Eberhard Carlbergs typritning till "Ryttmästare och Capiteins Caracters Byggning". Huset stod klart 1743 och är det hus som återfinns idag.

Under greve Fredrik Magnus Stenbocks tid på Hjälmshult uppfördes även den så kallade Stenbockens hus. Sägner säger att huset fungerade som högkvarter för fadern, fältmarskalk Magnus Stenbock, under belägringen av Helsingborg 1710. Det berättas om ett förhöjt tak i ett av rummen för att den reslige Magnus Stenbock skulle kunna gå upprätt. Man kan dock följa Stenbocks (d.ä.) förehavande under krigshändelserna tämligen noggrant, och där finns inget som medger en längre tids vistelse på Hjälmshult. Magnus Stenbock var heller inte speciellt reslig. Senare efterforskningar pekar istället på att Stenbocksstugan med stor sannolikhet uppfördes efter 1710 av sonen greve Fredrik Magnus Stenbock, vilket även stöds av kartorna från 1718 där huset ännu inte finns med.

En karta från 1744 beskriver gårdsmiljön. Såväl huvudbyggnaden som Stenbocksstugan stod då klara. Dessutom hade en ny ladugårdsbyggnad uppförts i öst och åtminstone en av de befintliga ladugårdarna byggts om. Den äldre gården som syns på kartorna från 1718 var disponerad kring två gårdar. De nya byggnaderna bildade istället ett enda stort gårdsrum.

Även omgivningarna har likheter med idag. De öppna vångarna namnges som Norrevång, Södevång och Östrevång. De bägge dammarna utmed vägen benämns som fiskdammar och hade enligt beskrivningar utplanterad fisk "till boställets förmån" men användes även som vattningsställen för den lösgående boskapen. Den tredje dammen, den enda som idag tydligt återstår, omnämns som kvarndamm.

Till Hjälmshult hörde en så kallad strandmal, en klapperstenstrand eller strand med grovt grus, med ovanförliggande ängar mellan Vikens fiskeläge och Grå läge. Stranden innebar tillgång till fiske och utgjorde ett viktigt vinterbete för djuren. Det är inte helt säkert hur länge fiskeläget ska ha funnits under Hjälmshult, men den näraliggande strandmalen hörde fortfarande till gården under 1960-talet. Idag utgör området naturreservat.

I slutet av 1700-talet var gården åter i ett mycket dåligt skick med flera förfallna byggnader och eftersatta ängs- och åkermarker. År 1799 tilldelades major Joachim Stael von Holstein Hjälmshults gård. Holstein hade en bakgrund som företagare och industriman, och såg mycket rationellt på driften av gården. Under hans korta tid på Hjälmshult genomfördes flera moderniseringar och upprustningar. Bland annat reparerades flera byggnader och nya torp anlades.

Under indelningshavare A. Isaac Ståles tid på Hjälmshult mellan 1849 och 1869, moderniserades gården ytterligare, och flera nya byggnader tillkom på Hjälmshult. År 1855 uppfördes den västra flygeln, även kallad Brygghuset, på platsen för den äldre flygelbyggnaden.

1862 byggdes den västra flygeln till med den mejeribyggnad vi idag finner på platsen. Mejeriet på Hjälmskult drevs fram till slutet av 1800-talet och producerade stora kvantiteter mjölk för ost- och smörtlagerkning.

1864 uppfördes nya ladugårdsbyggnader och gårdsformationen fick sin nuvarande form. De gamla ladugårdslängorna som låg strax nedanför kvarndammen revs sannolikt och istället uppfördes två nya parallellt liggande byggnader väster och något norr om kvarndammen. Därmed försköts gårdsrummet och splittrades i två skilda rum. Ett som inkluderade huvudbyggnaden med dess flyglar, och ett som omgärdades av ladugårdsbyggnaderna. Dessutom fanns vid den här tiden flera byggnader ovanför Mejeriet som bildade ytterligare rum.

Även huvudbyggnaden genomgick en omfattande översyn. Möjligen var det vid samma tid som huvudbyggnaden försågs med en veranda. Äldre bilder visar en med snickarglädje utsirad farstu framför entrén och två mindre sidofönster. Vid den här tiden försågs även huvudbyggnaden med en tillbyggnad på samma plats som vi idag finner köksbyggnaden. 1887 är denna tillbyggnad markerad på en karta.

Under 1800-talet fasades indelningsverket succesivt ut och det blev allt vanligare att kungsgårdar drogs in till staten för att istället arrenderades ut till privata intressenter. Detta gällde även de gårdar som upplåtits som militära bostället i likhet med Hjälmskult. År 1869 togs arrendet på Hjälmskults kungsgård över av Johannes Jönsson, en lantbrukare från bygden. Jönsson var en mycket trädgårdsintresserad man. Under hans tid på gården anlades parken framför huvudbyggnaden i romantisk stil med dungar av träd på böljande gräsytor.

Genom anläggandet av parken förändrades gårdens karaktär drastiskt. Den äldre och tidigare hårdgjorda gårdsplanen avgränsades visuellt av byggnadslängorna. Det monumentala uttrycket speglade anläggningens status som kungsgård och militärt boställe. Genom parkens tillblivelse fick platsen istället en nära naturkaraktär. Sannolikt anlade Johannes Jönsson även gårdsplanens planteringar, troligen som en del av den stora parken.

Vid samma tid drogs även vägarna om. Genom parken löpte den representativa vägen upp till huvudbyggnaden och dess flyglar. För att nå gårdens ekonomibyggnader ledde en separat väg upp ovanför ladugårdarna och vidare ut på åkrarna.

Jönsson genomförde även stora jordförbättringar av gårdens åkermark genom tillförsel av kalk. Under 1800-talet utvanns kalk ur mägerl. Genom kalkning av åkrarna kunde man reglera jordens PH och därigenom förbättra växtförutsättningarna på platsen. Mägerln grävdes på åkrarna. På Hjälmskult finns ett flertal mägerlgravar bevarade. De idag vattenfyllda mägerlgravarna är trädbevuxna i kanterna och avtecknar sig som trädungar på den öppna åkermarken.

På en karta från 1887 syns nya utdikningar på Hjälmskults marker. De öppna dikena är idag nedgrävda. Ägorna på Hjälmskult ter sig annars till stora delar som idag. På åkrarna syns de vattenfyllda mägerlgravarna. Ekhagens avgränsning överensstämmer med dagens disponering. Flera gårdar med tillhörande marker låg då fortfarande under Hjälmskult.

Skiftesreformerna under 1800-talet innebar att de flesta svenska byar splittrades när gårdar flyttade ut till de skiftade markerna. Hjälmskults ägor påverkades dock inte i lika hög grad. År 1867 genomfördes en första klyvning av gårdens marker och 1909 sker en slutlig delning av

markerna. Gården styckas då upp i flera nya fastigheter, som bestod av flera tomter utmed landsvägen i byn samt Horsaahagen och Myren. Idag omfattar gården förutom markerna kring huvudbyggnaden en liten tomt med hagmark på andra sidan landsvägen.

Under 1800-talet uppfördes flera arbetarbostäder på gården. Utmed vägen fram mot gården tillkom först den rödmålade träbyggnad som idag återfinns på platsen. I anslutning till arbetarbostaden uppfördes ett uthus i trä, troligen kort efter att arbetarbostaden uppförts. Något senare, sannolikt kring sekelskiftet, uppfördes den putsade vita tegelbyggnaden intill. Byggnaden rymmer tre lägenheter och har en bevarad rumsindelning.

Under 1900-talet moderniserades gården ytterligare. Införandet av konstgödsel, nya odlingsmetoder, grödor och jordbruksmaskiner som traktorn innebar ett ännu effektivare bruk av markerna. År 1905 uppfördes de logbyggnader som vi idag finner på platsen. Delar av de äldre ladugårdarna behölls, en bit av den östra längan infogades till den nya och hela den västra logen bevarades. Idag återstår endast de två längorna som uppfördes 1905.

Kring 1960 genomfördes flera stora moderniseringar av Hjälmskults kungsgård. Vid huvudbyggnadens nordöstra gavel uppfördes den tillbyggnad som idag återfinns på platsen. Möjligen bevarades delar av den äldre tillbyggnaden vid uppförandet av den nya tillbyggnaden. Byggnaderna har liknande utsträckning. Vid samma tid byggdes en pool på gräsmattan söder om huvudbyggnaden. Poolen har under många år varit övertäckt, men har nu grävts fram för att åter sättas i skick.

Under 1960-talet revs även den äldre västra flygeln och ersattes av en ny garagebyggnad på samma plats som sammanbyggdes med Mejeriet. Intill Mejeriet återfinns grunder till flera äldre byggnader. Husen finns med på ritningar fram till mitten av 1900-talet då de sannolikt revs. Utmed stenvallen i väst finns även rester av en trädgårdsplantering med buxbom, sannolikt tillhörande en av de idag rivna byggnaderna. Under 1960-talet etablerades också en så kallad lärkröplantage som återfinns på delar av den gamla östrevång. Domänverket upplät marken för detta syfte.

Hjälmskults kungsgård har i likhet med många andra anläggningar förändrats genom årens lopp. Stora delar av landskapet inom dagens ägogränser är dock bevarat. Landskapet känns igen när man studerar den första kända kartan från 1718. Infartsvägen, kvarndammens placering, gården läge med gårdsplanen och den nedanförliggande trädgården är liksom markanvändningsgränser och landskapstyper i princip helt bevarade.

Delar av Hjälmskults kungsgård blev byggnadsminnesmärke (numera statligt byggnadsminne) 1935. Sedan 1993 förvaltas kungsgården av Statens fastighetsverk. Hela gården har grundligt rustats upp under åren 2016-2019.

Byggnaderna

Bebyggelsen ligger samlad i den östra delen av fastigheten med huvudbyggnaden och anslutande byggnader skilda från de norrut liggande ekonomibygnaderna. Bostadshuset för arbetarna ligger längs vägen fram till gården.

Mangårdsbyggnad (201)

Huvudbyggnadens planlösning är intakt sedan 1700-talet, endast mindre förändringar har gjorts i samband med den senare tillbyggnaden. Bottenvåningen rymde liksom idag fem rum

och en förstuga. Den nordvästra kammaren innehöll ursprungligen kök. Från förstugan nås ett källarrum för förvaring av mat. Ovanvåningen är inredd med ytterligare fem rum. Ovanför denna finns vinden. Den oinredda vinden har ett enklare brädgolv. Gavlarna är försedda med två små fönster som släpper in ljus. Till ett av gavelfönstren leder en smal stege. Ovanvåningens fyra mindre kammare är alla inredda med fiskbensparkett. Även den stora kammaren har parkett, men inte lagd i fiskbensmönster. Genom ovanvåningens stora rum löper ett dragstag, uppsatt för att hålla tyngden av en stor kristallkrona i den nedanförliggande stora kammaren på bottenvåningen.

Bottenvåningens rum är försedda med parkettgolv från 1960-talet samt brädgolv. Delar av inredningen som listverk, takrosetter och fönsterfoder, är troligtvis intakta från uppförandet. De två östra rummen är försedda med höga profilerade golvsocklar.

Byggnaden har två murstockar och alla rum är försedda med eldstäder. På ovanvåningen återfinns sättugnar och bottenvåningens rum är inredda med kakelugnar. Flera av kakelugnarna skulle kunna vara ursprungliga. Ett par av ugnarna har stänkdekor vilket började förekomma under mitten av 1700-talet. Vanligt förekommande var även dekorer i blått på vit botten. Under 1700-talet hade kakelugnarna en fotställning av järn eller trä, vilket senare förbjöds. När ugnarna murades om ersattes foten av en sockelmur med kakelskift vilket man kan se på flera av kakelugnarna på Hjälmskult.

Köket var ursprungligen placerat i den nordvästra kammaren på husets bottenvåning, intill det som idag utgör köksbyggnaden (202). Sannolikt flyttades köket under 1800-talet, i samband med den första tillbyggnadens uppförande. Fönsterbänkar på bottenvåning och ovanvåning är i kalksten. I fönsternischerna på bottenvåningen finns infogade, utfällbara fönsterluckor. Ett par av dessa har små öppningar formade som ögon. Möjligen är det ett uttryck för de oroliga tider som hade föregått. Genom öppningarna kunde man ha uppsikt över gårdsplanen och trädgården trots att luckorna var förskjutna. Interiören i huvudbyggnaden har rustats upp och delvis byggts om under 2018.

Köksbyggnad med förbindelsegång (202)

I början av 1960-talet uppfördes en ny köksbyggnad som rymmer kök, badrum samt ett mindre rum sannolikt avsett som jungfrukammare. Mellan tillbyggnaden och huvudbyggnaden ordnades en serveringsgång samt en liten terrass ut mot trädgården. Utgångar till terrassen ordnades från såväl serveringsgången som huvudbyggnadens sydvästra kammare. Den nya tillbyggnaden utfördes i grå puts och gången mellan byggnaderna i rödmålad träpanel. Köksbyggnaden har moderniserats under 2018. Balkongen ovan serveringsgången har försetts med ett räcke, trappor på västra gaveln och mot trädgården har gjorts om med huvudbyggnadens trappa som förebild.

Stenbockens hus (203)

Byggnaden uppfördes på traditionellt vis i trä med vasstak med tre rum och en förstuga i en våning. Södra rummet har mönstermålade väggar med tvärställda diagonaler i brunt och gult. I förstugan finns ett inbyggt skåp, troligen för kläder. Från förstugan nås även den oinredda vinden genom en brant trappa.

Stora rummet mot norr har vitkalkade väggar och höga profilerade golvsocklar som målats i en mörkt grå kulör. Det omtalade taket har ett ståndsmissigt utförande lika plafondtak i slott från tiden men med kalkade brädor. Profilerade lister pryder den rektangulära takhöjningen. Längs väggarna är skåp och hyllor finurligt inpassade och dolda, då de målats lika väggar och

golvlister. Även gjutjärnskaminnen från Rydebäcks bruk är dekorativt målad. Bakstycket på kaminnen vetter in mot det mindre rummet intill, som på så vis också försågs med värme. Det lilla rummets väggar och tak är målade i en mörkt brun kulör. Taklister och en låg golvlister är profilerade. Vaggarna är satta med ovanligt breda plank. Initialer och väggteckningar från personer som tidigare vistats i huset finns bevarade. Interiören har en ovanlig karaktär med en omsorg i dess utformning.

Byggnaden har på senare år genomgått en försiktig utvändigt restaurering, bland annat har vasstaket lagts om. Interiört har byggnaden inte genomgått några förändringar under 1900-talet eller 2000-talet. Byggnaden har under perioder använts som mangelbod och selkammare, men även som bostad åt en lantbruksassistent under en tid.

F.d. Mejeri (204)

Uppfördes 1862 i gråsten i 1 och ½ våning. Taket är ett sadeltak täckt med enkupigt lertegel. Den östra gaveln har senare byggts på med en vägg av rött tegel, ställd framför den ursprungliga gaveln, troligen i samband med de moderniseringar som gjordes på gården kring 1960. Entrédörren är klädd med diagonalställd brunmålad panel. Fönstren är spröjsade i två olika storlekar, vitmålade och försedda med en välvd överdel och omfattningar av tegel. Interiört finns putsade väggar och betonggolvet. Det nedsänkta mejerirummet har en hög kimrökmålad sockel. Taket är målat i ockra.

Magasinsbyggnad (205)

Troligen uppförd samtidigt som mejeriet, som den är sammanbyggd med. Stomme av trä som är klädd med rödfärgad lockpanel. Spröjsade fönster med tre rutor i varje båge, vitmålade liksom omfattningar. Även i gavelspetsen mot väster sitter ett fönster.

Garage (206)

Sammanbyggt med mejeriet och uppfört 1960 på platsen för den då rivna västra flygeln. Uppfört i trä med ett flackt tak täckt av papp. Mot väster finns fyra brunmålade garageportar i trä. Den östra långsidan är uppförd i gult tegel som även blir till en mur som fortsätter något längre norr ut än själva garagebyggnaden.

Vagnslider (208)

Uppfört i början av 1900-talet med en stomme av trä. Taket är ett sadeltak, idag täckt med eternit. Mot öster är byggnaden delvis öppen, övriga fasader är täckta med rödmålad locklistpanel. Portar i den södra delen är rödfärgade lika fasaden, i den norra delen är de grönmålade. Denna del har även invändigt ett gjutet betonggolv, vilket kan tyda på en senare ombyggnad. I det nordvästra hörnet finns en mindre utbyggnad.

Svinhus (209)

Uppfört 1957 i gult tegel lika garaget på en sockel av betong. Gavelröstena är klädda med rödmålad lockpanel. Taket är ett sadeltak täckt med eternit. Flera portar av trä leder in i byggnaden, samtliga är grönmålade. Fönstren är små med en ruta i varje båge, brunmålad och nedtill försedda med en droppnäs av brunt kakel. Invändigt är bås m.m. för djurhållningen bevarade.

Ladugård och loge (210)

Uppförd i vinkel med stomme av gråsten i ladugårdsdelen och trä i logdelen. Delar av en äldre ekonomibyggnad kan ingå. Taken är sadeltak täckta med eternit. Logdelen är klädd med en rödmålad locklistpanel. Portarna av varierande storlek är grönmålade, enkla mindre fönster

likaså grönmålade. Ladugårdens fönster är större och har omfattningar av tegel, vissa med välvd överdel. Denna del byggdes om 1956, då nuvarande inredning med spiltor och mjölkningstås i ladugården tillkom.

Källarbod av sten "Mältan" (212)

På en av kartorna från 1718 är en byggnad markerad söder om kvarndammen, troligen den så kallade Mältan som idag återfinns på platsen. Byggnaden användes för mältning av korn, en viktig del i processen vid tillverkning av öl. Mältan är ett korsvirkeshus med sockel av gråsten. Taket är ett sadeltak täckt med enkupigt lertegel. Den västra fasaden mot dammen liksom gavelröstena har en rödfärgad stående panel. Den yttre dörren är delad i två halvor och rödfärgad. Invändigt finns ett rum med jordgolv.

Ankhus (213)

Vid den gamla kvarndammen uppfördes runt sekelskiftet år 1900 ett åttkantigt ankhus. Stommen är av trä som utvändigt är klädd med rödfärgad locklistpanel, liksom dörren. Taket är täckt med vass. Ankhuset är grundligt renoverat 2017.

Vita bostadshuset (214)

Bostadshuset är uppfört kring sekelskiftet år 1900 och innehåller tre lägenheter med separata källare. Uppfört i tegel med vitputsade väggar och ett sadeltak täckt med tvåkupigt lertegel. På taket finns tre skorstenar av tegel. På gavelrösten sitter en brunmålad panel. Fönstren är spröjsade med tre rutor i varje båge och gråmålade. Nedtill på fönstren finns en putsad fönsterbänk täckt av en gråmålad plåt. Entrédörrarna mot vägen är brunmålade med ett mindre fönster i den övre delen. Dörrarna liksom det mesta av inredningen är från moderniseringen under 1950- eller 60-talet. Från denna tid finns även bevarade köksinredningar och badrum. Byggnadens interiör är intressant som exponent för sin tid och sin funktion.

Vita bostadshuset uthus (215)

Benämning är något missvisande, då detta uthus troligen är uppförd före det vita bostadshuset, sambandet med det röda bostadshuset är starkare. Detta uthus torde vara uppfört under slutet av 1800-talet med en stomme av trä och utvändigt klädd med rödmålad locklistpanel. Byggnaden har idag en sockel och trappsteg av betong. Fönster och dörrar är grönmålade liksom omfattningar och takbrädor. Taket är ett sadeltak täckt med eternit. Uthuset innehåller vedbodarna och dasset.

Röda bostadshuset (216)

Byggnaden är uppförd i trä på en sockel av sten. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel. Taket är ett brant sadeltak belagt med tvåkupigt lertegel. På långsidan mot gården finns en (senare?) utbyggnad med en farstu. Dörrar och fönster är vitmålade liksom omfattningar och takbrädor. Byggnaden innehåller två lägenheter. Interiören uppvisar en enkelhet som självklart präglade denna typ av byggnad runt om i landet. Golven består av enkla brädor och innerdörrarna är plankdörrar. Något egentligt kök fanns inte utan bara en plats för eldstad.

